

Žene u bogoslužju

Vida, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:999114>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**ŽENE U BOGOSLUŽJU
Diplomski rad**

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin

Student:

Valentina Vida

Đakovo, 2020.

Sadržaj

<i>Sažetak</i>	3
<i>Summary</i>	4
Uvod	5
1. Žena u Starom zavjetu	6
1.1. Jednako dostojanstvo muškarca i žene	6
1.2. Mudre žene i proročice	7
1.3. Uloga žena u židovstvu.....	7
1.4. Osuda hramske prostitucije	8
1.5. Žena kao izvor života	9
1.6. Žena i bogoštovlje	10
2. Žena u Novom zavjetu	11
2.1. Isusov stav prema ženama.....	11
2.2. Žena u prvoj kršćanskoj zajednici.....	12
2.3. Žene - službenice?.....	14
2.4. Žene - apostoli.....	15
2.5. Žene na liturgijskim sastancima.....	15
2.6. Žene neka na sastancima šute?.....	17
3. Đakonat žena i liturgijske službe u povijesti Crkve	19
3.1. Žene - đakonise	20
3.2. Ređenje đakonisa	21
3.3. Đakonat žena u Zapadnoj crkvi	23
3.4. Teološka pitanja đakonata.....	24
3.5. Pastoralni izazovi đakonata.....	25
3.6. Dokumenti crkvenog učiteljstva o mogućem đakonatu žena	26
3.7. Apostolsko pismo <i>Mulieris dignitatem</i>	27
3.8. <i>Querida Amazonia</i> - postsinodalna pobudnica pape Franje	29
4. Liturgijske službe žena danas	31
Zaključak	33
Bibliografija	34

Sažetak

ŽENE U BOGOSLUŽJU

Bog stvara čovjeka na svoju sliku. Stvara ga kao muško i žensko. Čovjek i žena su jedno tijelo što naznačuje isti korijen riječi: iš – muškarac, išah – žena (Post 2, 24). Žena u zajednici s muškarcem biva shvaćena u jedinstvu dvoga, bivajući ista u ljudskoj stvarnosti i dostojanstvu s muškarcem, a ipak različita u svojoj ženskosti. To jedinstvo u dvojnosti uči upućenosti na drugoga, naravnom interpersonalnom zajedništvu muškarca i žene. Da bi mogla shvatiti svoj vlastiti identitet i svoju sliku, žena je upućena na muškarca. Njih dvoje se upotpunjuju u ukupnosti bića.

Međutim, žena je u društveno-religioznom uređenju staroga svijeta imala drugačiju ulogu, tako da je, između ostalog, njoj u Izraelu bio ograničen pristup javnom bogoštovlju. U Novom zavjetu Isus valorizira ulogu žena, tako da su neke od njih bile njegove učenice do te mjere da u crkvenoj tradiciji Marija Magdalena ima častan naziv apostola apostolâ, jer je upravo ona navijestila apostolima Isusovo uskrsnuće.

U prvim stoljećima Crkve žene su imale značajnu ulogu, prvenstveno u karitativnom smislu. U tom kontekstu se javlja pitanje đakonisâ, ženâ koje su se brinule za bolesne, umiruće i potrebite. One su na Istoku bile posebnim obredom uvedene u tu službu, ali se ne može sa sigurnošću reći da je to bilo ređenje u današnjem smislu. Iako ima teologa koji smatraju da bi se žene moglo rediti za đakonise, prema drevnoj istočnoj tradiciji, Crkva se danas ipak ne osjeća ovlaštenom podjeljivati svete redove ženama, pa tako ni red đakonata, navodeći primjer Isusove majke koja nije imala nikakvu sličnu službu.

Iako po važećim crkvenim uredbama žene ne mogu biti postavljene u službu lektora i akolite, one u današnjem bogoslužju ipak mogu imati važnu ulogu kao čitačice, izvanredne djelateljice pričesti, voditeljice pjevanja, sakristanke i slično.

Ključne riječi: žene, položaj žena u povijesti, sveti red, đakonise, žene u bogoslužju, liturgijske službe

Summary

WOMEN IN WORSHIP

God creates man in his own image. He creates it as male and female. Man and woman are one body, which indicates the same root of the word: ish - man, ishah - woman (Gen 2:24). A woman in communion with a man is understood in the unity of the two, being the same in human reality and dignity with the man, and yet different in her femininity. This unity in duality teaches familiarity with the other, the natural interpersonal communion of man and woman. In order to be able to understand her own identity and her image, a woman is referred to a man. The two complement each other in the totality of being.

However, women had a different role in the socio-religious organization of the old world, so that - among other things - women had limited access to public worship in Israel. In the New Testament, Jesus valorizes the role of women, so that some of them were his disciples to the extent that in the church tradition Mary Magdalene has the honorary title of apostle of the apostles, because it was she who announced the resurrection of Jesus to the apostles.

In the first centuries of the Church, women played a significant role, primarily in a charitable sense. In this context, the question arises of deacons, women who cared for the sick, the dying and the needy. In the East, they were introduced to that service by a special rite, but it cannot be said with certainty that it was an ordination in today's sense. Although there are theologians who believe that women could be ordained deacons, according to an ancient Eastern tradition, the Church today does not feel empowered to distribute holy orders to women, including the order of deacons, citing the example of Jesus' mother who had no similar ministry.

Although according to the valid church decrees, women cannot be placed in the service of lectors and acolytes, they can still play an important role in today's worship as readers, extraordinary communicants, singing leaders, sacristans and the like.

Keywords: *women, position of women in history, holy order, deaconesses, women in worship, liturgical services*

Uvod

U ovom radu govoriti ćemo o položaju žene u različitim povijesnim razdobljima Starog i Novog zavjeta te o ulozi žena u bogoslužju. Rad se sastoji od tri dijela.

U prvom dijelu govorit ćemo o položaju žene u Starom zavjetu. S jedne strane, Pismo govori o temeljnoj jednakosti muškarca i žene koji su *kost od kosti, meso od mesa*, a s druge strane, u društvenom uređenju staroga svijeta žena je imala podređenu ulogu, što se očitovalo i u tome da nije imala pristup javnom bogoslužju. Ipak, židovska tradicija izuzetno cijeni ženu kao suprugu i majku pri čemu je ona gospodarica doma, pa je upravo zbog toga, govore suvremeni židovski učitelji, ona oslobođena vjerskih i kulturnih obveza.

U drugom dijelu rada vidjet ćemo kako su žene u Isusovo vrijeme u Izraelu imale sličan položaj kao u Starom zavjetu. Međutim, Isus će vratiti ravnopravnost žene u odnosu na muškarca i obvezati ga na vjernost njegovoj ženi (Mt 19, 4–9). Žene će biti prve koje će navijestiti Isusovo uskrsnuće od mrtvih. One će zajedno s Isusovom majkom tvoriti jezgru jeruzalemske prazajednice. One će biti službenice, apostoli.

U trećem dijelu rada govorit ćemo o ulozi žena u Crkvi, pri čemu je osobito zanimljivo pitanje đakonata žena. Đakonat žena u prvim stoljećima Crkve bio je priznat, no ne možemo reći da se radilo o svetom redu đakonata kakvim ga danas razumijemo. Žene su bile poslužiteljice, brinule su se za bolesnike, što se tada smatralo prikladnijom službom za žene. Dokumenti crkvenog učiteljstva jasno će nam dati do znanja da je sveti red namijenjen samo muškarcima. U isto vrijeme, puno više nego u ranijim razdobljima, žene imaju značajnu ulogu u bogoslužju kao čitačice, izvanredne djeliteljice pričesti, voditeljice liturgijskog pjevanja, kao sakristanke i slično.

1. Žena u Starom zavjetu

Kada govorimo o položaju žene prema Bibliji, valja uzeti u obzir da Biblija u svoje vrijeme nije bila knjiga koja bi uređivala isključivo vjerska i moralna načela. Svaki je propis imao i vjersku i društvenu vrijednost. Valja imati na pameti da se, primjerice u Europi, društvena stvarnost počela s renesansom odvajati od religiozne stvarnosti, da bi se tek od Francuske revolucije 1789. stvorila sekularna država, tako da se od tada počinju razlikovati društvene i vjerske norme, (sekularna) etika i (kršćanski) moral. U Starom zavjetu (a djelomično i u Novom) nije bilo te podjele. Tako, npr. židovska vjerska zapovijed o pranju ruku je po sebi higijenska odredba. U tom smislu položaj žene je, istina, određen vjerskim propisima, ali se tu zapravo radi o društvenom i socijalnom uređenju ondašnjeg svijeta. Tako Isus jasno kaže da je, na primjer, po sebi lošu praksu otpuštanja žena Mojsije, tj. Stari zavjet, dopustio „zbog tvrdoće vašega srca“, ali u početku nije bilo tako (Mt 19,18). Dakle, otpuštanje žena po sebi nije bio striktno vjerski propis, nego je prešutno preuzet iz ondašnjeg društvenog uređenja.

Patrijarhat je karakteristika društva starozavjetnog vremena. To znači da muškarac odlučuje u obitelji i u javnom i religioznom životu. Čitav je ženin život ovisan o njemu, osim udovica i maloljetne djece. Ta ovisnost se ne smije smatrati negativnom, jer ona u nekom smislu ženi jamči sigurnost, skrovitost i zaštitu. Prva poglavlja Knjige Postanka donose realističnu i vrlo jasnu sliku o nastanku i svrsi žene. Po starijem izvještaju o stvaranju (Post 2,4-25) Jahve, Bog, napravio je čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahnuo dah života. Tako je čovjek postao živa duša. Bog uviđa da nije dobro da čovjek bude sam, pa mu načini pomoć kao što je on: od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi ženu, pa je dovede čovjeku. „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (1,27).¹

1.1. Jednako dostojanstvo muškarca i žene

Ljudska je vrsta stvorena u dva spola. Kao što je Bog jedan, on stvara jednog čovjeka, odnosno jednu ljudsku vrstu. Vrlo je važno istaknuti da se žena prikazuje potpuno ravnopravnom. Nije samo muškarac stvoren na sliku Božju, već i žena. Već samo njezino ime upućuje na njezinu vezanost s muškarcem. S druge strane, čovjek je

¹ Usp. M. CRVENKA, *Žene u Bibliji*, Zagreb, 2015., 19.

stvoren da živi sretno sa svojom životnom družicom koja je njegov drugi „ja“ jer ga ona upotpunjuje u ukupnosti bića.² Štoviše, čovjek (muškarac) će „ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo“ (Post 2,24).³

1.2. Mudre žene i proročice

U Starom zavjetu se navode i neke žene koje se odlikuju posebnom mudrošću, da nadvisuju muškarce s kojima žive. Tako je Rebeka svojom domišljatošću postigla da prvenstvo dobije njezin sin miljenik Jakov (usp. Post 27,1-45). Rahaba, bludnica u Jerihonu, spasila je uhode i ušla u rodoslovlje kralja Davida (usp. Jš 2,8-21; 6,23-24). Debora je bila cijenjena proročica (usp. Suci 4,1-10), poput Mirjam, (usp. Izl 15,20-21), i Hulde (usp. 2 Kr 22,14).⁴ Ruta Moapka je cijenjena zbog svoje vjernosti (usp. cijelu Knjigu o Rutu), Abigajila je bila puno mudrija od svoga muža Nabala (usp. 1 Sam 25, 2-42). Kasnija mudrosna književnost često hvali mudrost i vrsnoću žene i majke, što je osobito vidljivo u pohvali vrsnoj ženi u Izr 31,10-31.⁵ U tom smislu i Ivan Pavao II. će reći da nas sama Biblija uvjerava da bez uvrštenja onog ženskog elementa ne postoji zadovoljavajuće tumačenje čovjeka i njegove ljudske naravi.⁶

1.3. Uloga žena u židovstvu

Kako bi se shvatilo židovsko stajalište o položaju žena, treba dublje proučiti židovski nauko tome kako židovstvo gleda i na muškarca i na ženu, na njihova prava i obveze prema glavnoj svrsi, a to je zasnivanje obitelji. Židovstvo naučava da su muškarac i žena različiti, duševno i tjelesno, te svatko od njih ima svoje dužnosti i zadaće koje su im zadane. Međutim, te razlike ne znače neravnopravnost.⁷

U židovstvu, zadaća i odgovornost žene vezana je za unutrašnje poslove doma: odgoj djece i sve vezano uz dom, dok je zadaća i odgovornost muža u vanjskim i

² Usp. S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Zagreb, 2012., 33-41.

³ Usp. A. KOMADINA, Dostojanstvo i poslanje žene u Crkvi, u: *Zbornik radova. Žena-Majka, čuvarica života i povijest*, Mostar, 1995., 131-133.

⁴ Usp. B. ČIČKOVIĆ, Žene i matrijarhat u Starom zavjetu, u: *Vjesnik Đakovačko-Osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 136(2008)6, 564-568., ovdje: 564.

⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine, (Dokumenti 91), Zagreb, 2008., 5-20. Usp. također: M. CRVENKA, *Nav. dj.*, 20.

⁶ Usp. M. VOLAREVIĆ, *Žena u obitelji, društvu i Crkvi. Feminizam, rodna ideologija i crkveni nauk*, Zagreb, 2018., 5.

⁷ Usp. K. DA-DON, *Židovstvo- Život, teologija i filozofija*, Zagreb, 2004., 290.

društvenim poslovima. Prema židovstvu, dom je važniji od života izvan njega, obrnuto od modernog sekularnog svjetonazora, prema kojem je ponekad život izvan doma važniji. U židovstvu je žena oslobođena društvenih obveza. Cilj tog oslobođenja je obrana i čuvanje njezine jedinstvenosti i nježnosti.

Žena ne može svjedočiti pred sudom, ne stoga što je prezrena ili se nema u nju povjerenja, nego su rabini željeli spriječiti da žena dođe u težak položaj pri ispitivanju i svjedočenju, te su time spriječili neugodnosti i nepristojnosti. Tora i rabini su priznali razlike među muškarcima i ženama, i preveli su ih u halahičke pojedinosti. Budući da postoji prirodna i istinska razlika među spolovima, treba biti i razlike u njihovim ulogama i društvenim zadaćama. Položaj žene u židovskoj obitelji bio je tijekom cijele povijesti važniji od njezina položaja u bilo kojoj drugoj kulturi u okviru koje je živio židovski narod. On je bio cijenjen i dostojanstven, velika se briga vodila o njezinoj duši i prirodi. Židovstvo poštuje žene više negoli se to misli. Poštovanje žene u židovstvu toliko je visoko, da muškarac treba voljeti ženu kao sebe, a cijeniti je više od sebe.⁸

1.4. Osuda hramske prostitucije

Za razliku od muškarca koji postupa racionalno i logično, žena redovito slijedi svoje osjećaje i postupa emocionalno. Zbog toga su u starom svijetu ženu shvaćali kao onu kojom vladaju tajanstvene sile. Vjerovalo se da ona može biti opsjednuta demonskim snagama, te će im zbog toga i sama pribjegavati. Stoga su u onodobnim magijskim i idolatrijskim kultovima one su imale ulogu svećenica, vračara. Osim toga, u poganskim religijama su postojale proročice i žene koje su se bavile kultom sakralne prostitucije. Taj je kult bio prisutan u religijama Egipta, Babilonije i posebno Kanaana. Žene i muškarci su se nudili u obredu „svete svadbe“ u svetištima da bi častili božanstva (Izis, Aštarta) i osigurali plodnost zemlje i naroda. Običaj kultne prostitucije prodro je preko kanaanskog utjecaja u Izrael, ali ga je židovski zakon zabranjivao, a neki kraljevi progonili određenim mjerama (1 Kr 15,12; 22,47).⁹ Starozavjetni proroci strogo osuđuju hramsku prostituciju i ona je u proročkim knjigama metafora apostazije izabranog naroda.¹⁰ Možda je upravo zbog toga u židovskom bogoslužnom uređenju ženama bio

⁸ Usp. *isto*, 291-293.

⁹ Usp. *Kulna prostitucija*, Praktični biblijski leksikon, Zagreb, 1997., 335.

¹⁰ Usp. *Hramska prostitucija*, Opći religijski leksikon, 1997., 762.

zabranjen ulazak na posvećena mjesta te im nije bilo dopušteno govoriti u Božje ime. Iznimke su već spomenute proročice: Mirjam, Debora, Hulda, Noadja.¹¹

1.5. Žena kao izvor života

Za Židove je žena izvor života; njezina je krv ujedno i krv njezina naroda, zato se po sebi ona ne bi smjela udavati izvan svog naroda. Brak sa strankinjom bio je strogo zabranjivan jer je vladala bojazan da će krvlju strankinje u narod ući idolatrija. Žena je i dalje bila pod utjecajem prvo oca, pa muža, a naposljetku, i sinova.¹²

Budući da je otac bio neosporni glavar obitelji i temelj njezina jedinstva, zato se i zvala „očev dom“, kći je morala biti potpuno podložna svojem ocu. Otac je mogao svoju kćer prodati u roblje. Isto tako ju je mogao udati za koga je htio i kada je htio, budući da je brak u starozavjetnom Izraelu bio neka vrsta saveza između dvije obitelji više nego istinski odnos ljubavi između muškarca i žene. Ta nagodba između dvije obitelji, bez prethodnog konzultiranja s mladenkom, većinom je služila svrsi stvaranja zakonitih baštinka. Stranke, odnosno sudionici sporazuma, bili su isključivo muškarci. Obično su to bili mladenkin otac i mladoženjin otac. Katkad su i odrasli sinovi mogli sa svojim ocem sudjelovati u pregovorima oko njihove sestre. Rječita je stoga tvrdnja Sirahova kada kaže da „žena prima svakog muža, premda je jedna djevojka od druge bolja“ (Sir 36,21). Možemo zaključiti da je žena u ovom slučaju bila predmet sporazuma.¹³

Isusov odnos prema ženi je suprotan starozavjetnom shvaćanju. Ipak, u Isusovo vrijeme patrijarhalan duh još uvijek je dominantan u društvu, a kasnije i među crkvenim naučiteljima. Tako Sveti Augustin preuzima platonističku negativnu simboliku ženskosti koja bi se poistovjećivala s tijelom, nesavršenošću, slabošću ili grijehom. Suprotno njoj, simbolika muškosti bi se dovodila u vezu s duhom. Sveti Toma Akvinski ostaje vjeran aristotelovskom tumačenju žene kao „neuspjelog muškarca“. Ni Sveta Stolica neće biti oslobođena ovakvog patrijarhalnog učenja. Za primjer nam mogu poslužiti papa Lav XIII. koji ženu nastoji u društvenom smislu zatvoriti isključivo u obiteljsko okružje. Papa Benedikt XV. svaki pokušaj emancipacije žene tumači kao pokušaj odvajanja žene od obitelji i Crkve te ju također smješta u zatvoren krug obitelji.

¹¹ Usp. B. ČIČKOVIĆ, *Nav. dj.*, 564.

¹² Usp. *isto*, 565.

¹³ Usp. S. JURICH, *Nav. dj.*, 45.

Nadalje, papa Pio XI. također brani patrijarhalni stav prema kojemu žena mora biti podređena mužu. Dakle, u Crkvi se dugi niz godina emancipacija žene shvaćala kao liberalno sredstvo kojim se žele uništiti obiteljski, vjerski i nacionalni identitet.¹⁴

1.6. Žena i bogoštovlje

U Starom zavjetu ženama je bio zabranjen pristup službenom bogoštovlju. Postegzilno se židovstvo uvelike odupiralo utjecajima poganskih religija susjednih naroda, gdje su žene imale značajnu ulogu u bogoslužju. Ženina važna i priznata uloga bila je ograničena na dom te ona nije sudjelovala u bogoslužju hrama ili sinagoge.¹⁵ Muškarac je bio obvezan subotom ići u sinagogu, a ženina je važna uloga bila u obiteljskom subotnjem bogoslužju u vlastitom domu. Nadalje, žena je mogla sudjelovati u narodnim i vjerskim blagdanskim slavljinama, ali je bila isključena iz kulta kao njegov aktivni sudionik. Žene su u hramu bile odvojene od muškaraca, kao što će kasnije u sinagogama žene imati vlastiti prostor odvojen od prostora namijenjena muškarcima. Glavni razlog zašto su žene bile isključene iz javnog bogoštovlja jest, po svoj prilici, taj što su one odveć često bile kultno nečiste ili su se takvima smatrale zbog brojnih perioda onečišćavanja kao što su rađanja, mjesečna pranja, spolno općenje.¹⁶ Žena je tako bila podređena kada se radilo o sinagogalnoj službi riječi. Da bi bogoštovlje sinagoge moglo započeti, potrebna je nazočnost barem deset odraslih muških osoba. Robovi su u slučajevima potrebe mogli spasiti sinagogalni kvorum, ali ne i žene. Iz Babilonskog Talmuda saznajemo da je ženama bilo zabranjeno javno pred drugima čitati Zakon. Tako je bilo i s kućnom molitvom.¹⁷

Prema Mišninu propisu¹⁸ o molitvi prije i poslije jela, žene, robovi i djeca nisu se mogli ubrojiti u kvalificiranu većinu, tj. nisu mogli sačinjavati zakonom određeni broj prisutnih članova koji je bio potreban da se poslije jela Bogu zahvali za primljena dobročinstva. Josip Flavije, židovski povjesničar, donosi nam svjedočanstvo o tome kako je hramski prostor bio podijeljen u po jedno predvorje za svećenike, za muškarce i

¹⁴ Usp. M. VOLAREVIĆ, *Nav. dj.*, 12-13.

¹⁵ Usp. S. JURIC, *Nav. dj.*, 72.

¹⁶ Usp. *isto*, 72.

¹⁷ Usp. *isto*, 72-74.

¹⁸ Mišna je zbornik osnovnih židovskih vjerskih odredbi iz usmene Tore, tj. taj rabinski spis predstavlja inicijalni zapis Tore koju je Mojsije usmeno primio zajedno s pisanom Torom na Sinaju, ali je nije zapisao, već ju je usmeno predao Jošui. Usp. E. BOŽICEVIĆ, *Židovstvo – Povijest i religija*, Zagreb, 2010., 90.

za žene, a uži hramski prostor bio opkoljen predvorjem za pogane kojima je bio zabranjen pristup i to pod smrtnom kaznom. Žene isto tako nisu smjele ući čak ni u predvorje za pogane u vrijeme svojeg mjesečnog pranja ili nakon rađanja.¹⁹

Od Filona Aleksandrijskog doznajemo da su Židovi svoje žene držali u povučeniosti od svijeta tako da nisu izlazile ni do vanjskih vrata. Djevojke bi se držale u sobama za žene u stražnjem dijelu kuće. One su zbog čednosti izbjegavale pogled muškaraca, pa čak i najbliskijih.²⁰ Što se tiče odjeće, ženske su haljine bile uglavnom jednake muškim, samo što su bile dulje, od finijeg sukna i življih boja. Koprena je bila isključivo ženski odjevni predmet. Njome su žene pokrivale glavu, i to tako da im je padala na zatiljak i sezala sve do bokova. Žena se nije smjela pokazivati u javnosti bez koprene na glavi: skinuti koprenu nekoj ženi značilo je osramotiti je (usp. Br 5,18; Iz 47,2).²¹

2. Žena u Novom zavjetu

2.1. Isusov stav prema ženama

U novozavjetnom vremenu i dalje je prisutna neravnopravnost žena u odnosu na muškarce, što se može objasniti utjecajima helenističkog i židovskog mentaliteta onoga vremena. Zato nas ne treba iznenaditi čuđenje učenika kada su Isusa našli kako razgovara sa Samarijankom. Isus sreće ženu bez pristranosti. On joj vraća ravnopravnost u odnosu na muškarca i obvezuje ga na vjernost njegovoj ženi (Mt 19,4-9). Ne umanjuje joj vrijednost i ne šteti je ako se radi o istini (Iv 4,17-18). On joj obećava Božje milosrđe i oprostjenje te je ozdravlja od bolesti. Štiti je od nepodobnih primjedbi, a budući da se njezina gesta odnosi na muku i uskrsnuće, obećava joj spominjanje u propovijedanju Radosne vijesti (Mk 14,3-9).²²

U palestinskoj sredini neobično je bilo da ga žene prate i uzdržavaju za vrijeme njegovih javnih nastupa. Jedino su žene bile odvažne stajati pod križem (Lk 23,49; Iv 19,25) i pokopati ga zajedno s Josipom iz Arimateje. Žene su prvi navjestitelji Isusova uskrsnuća od mrtvih. U svojoj nauci i u čitavom svom životu Isus ukazuje na Boga

¹⁹ Usp. *isto*, 74.

²⁰ Usp. S. JURIC, *Nav. dj.*, 85-88.

²¹ Usp. J. BURIC, *Život i običaji Svete zemlje u Isusovo vrijeme*, Split, 1998., 220.

²² Usp. M. CRVENKA, *Nav. dj.*, 20-21.

gospodara na nebesima kod kojeg „nema pristranosti“, a da nema razlike između spolova ističe izrekom kako uskrsnućem prestaje svaka razlika (Mt 22,30; Mk 12,25).²³

Ovdje trebamo naglasiti kako Isus ne nastupa kao preobrazitelj postojećeg društvenog života i društvenih ustroja, pa čak ni kao obnovitelj židovske religije, već donosi jedinstvenu eshatološku poruku koja je jednako upućena svakom čovjeku i koja sve jednako oslobađa i stavlja u nov odnos prema Bogu, ali i prema drugom čovjeku. Kada Isus govori o Mojsijevu Zakonu, onda je smisao tog govora uvijek u tome da se otkrije volja Božja u Zakonu koju čovjek treba prihvatiti srcem, a ne samo običnim poslušom. Zbog toga nisu važne razlike među ljudima, pa ni razlike između muškarca i žene. Isus jednako poziva sve na slobodu djece Božje, što su posebno osjetili upravo obespravljani ljudi s ruba društva, među kojima su bile i žene. Isus se ne boji razgovarati nasamo sa ženom, što je bilo zabranjeno svakom rabinu. To je vrijedilo posebno za dodire s poganskim ženama. Zato se Samarijanka čudi: „Kako ti, Židov, išteš piti od mene, Samarijanke?“ (Iv 4,9). Isus ne priječi grješnici da ga se dotiče, iako će ga to stajati oštre osude od strane farizeja koji ga je pozvao na objed: „Kad bi ovaj bio prorok, znao bi tko je i kakva je ova žena što ga se dotiče: da je grešnica“ (Lk 7,39). Međutim, upravo se ta žena iskazala kao istinska vjernica. Farizej, prema ondašnjim pravilima gostoljubivosti, Isusa nije poljubio, nije mu oprao noge i nije mu pomazao glavu. Naprotiv, ta žena grješnica je sve to učinila. Isus i u jednom tako osjetljivu položaju ostaje kraljevski slobodan i dosljedan svom načelnom stavu: „Nisam došao zvati pravednike, nego grešnike na pokoru“ (Lk 5,32; Mk 2,17; Mt 9,13).²⁴

2.2. Žena u prvoj kršćanskoj zajednici

Prva zajednica Isusovih učenika zadržala je njegov otvoren i velikodušan stav prema ženama. Žene, zajedno s Isusovom majkom Marijom, tvore jezgru jeruzalemske prazajednice. Govoreći o Apostolima, Luka dodaje: „Svi su oni bili jednodušno ustrajni u molitvi zajedno s nekim ženama, Isusovom majkom Marijom i braćom njegovom“ (Dj 1,14). Za četiri kćeri đakona Filipa rečeno je da su bile „obdarene proročkim duhom“

²³ Usp. *isto*, 20-21.

²⁴ Usp. I. DUGANDŽIĆ, Žena u Bibliji, u: *Zbornik radova. Žena-Majka, čuvarica života i povijest*, Mostar, 1995., 61-62.

(Dj 21,9). To valja shvatiti u smislu da su imale neku djelatnu ulogu u zajednici u kojoj je, uz službu prezbitera i učitelja, bila vrlo na cijeni i služba proroka.²⁵

Luka spominje da je među prvima koje je Pavao svojom propovijedi pridobio za Evanđelje u poganskom svijetu bio priličan broj uglednih žena (Dj 17,4). Neke od njih spomenute su čak po imenu: „Lidija, prodavačica grimizne odjeće iz grada Tijatire“, koja je nakon prihvatanja krštenja, ugostila apostole u svojoj kući u Filipima (Dj 16,13), zatim Damara kao jedna od rijetkih osoba koje je Pavao pridobio u Ateni (Dj 17,34). Bračni par Priscila i Akvila bili su Pavlovi domaćini za vrijeme njegova boravka u Korintu, ali ih nalazimo s njim malo poslije i u Efezu, što znači da su bili njegovi suradnici u navješćivanju Evanđelja u tom velikom gradu. U Pavlovim pozdravima posebnu pozornost plijeni prva osoba koju pozdravlja, Feba. Pridodana su joj tri naslova: ona je *naša sestra*, u smislu sestre po vjeri Gospodina Isusa, *đakon* (ne đakonica) Kenhrejske crkve, te *predsjedatelj*. Gotovo je nepodijeljeno mišljenje među bibličarima da izraz „službenica“ ne treba shvatiti u nekom širokom značenju već u smislu stvarne službe „đakonisa“.²⁶

Naslov đakon ovdje ne podrazumijeva đakonsko ređenje u današnjem smislu, jer hijerarhijsko - ministerijalne službe koje se povezuju s određenim naslovom još nisu definirane, pa i naslov *diakonos* ovisi o situaciji i potrebama pojedinačnih crkvi. Na temelju pavlovske uporabe naslova *diakonos*, Feba se ipak razlikuje od drugih vjernika kao osoba autoriteta. Narav njezine službe je svakodnevno služenje koje podrazumijeva društvenu pomoć, poučavanje, prenošenje evanđelja, te možda egzorcizma i liječenja. Nadalje, Feba je bila zaštitnica (*prostatis*) mnogima, i samome Pavlu. Glagol *prohistenai* od kojeg dolazi na popisu je karizmi, *prohistamenos*, te se točno prevodi s *koji predsjedava*. *Pro-states* u muškom rodu je ugledna titula te može označavati predsjedatelja, glavu, zaštitnika. U pismu Klementa Rimskog odnosi se na Isusa Krista, vrhovnog svećenika i *prostates*. Dok je Feba na putu za Rim, Pavao moli Rimljane da je prime *u Gospodinu*, u duhu kršćanske vjere, što upućuje na to da je tamo imala posebno poslanje. Po svemu sudeći, upravo ona je donijela Rimljanima pergamenski svitak Poslanice. U tom slučaju, ona je toj zajednici dala potrebno pojašnjenje, ali i više od toga.²⁷

²⁵ Usp. *isto*, 63-64.

²⁶ Usp. *isto*, 63-64.

²⁷ Usp. J. JUROŠ, Sveti Pavao i žene, u: *Obnovljeni život. Časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 66(2011.)1, 107-118., ovdje: 110-111.

Komentar Poslanice Rimljanima svjedoči da je rimskim Židovima obraćenima na kršćanstvo bilo teško pojmiti *Boga od Boga* (jer Bog je samo jedan), a u Rimu nije bilo *nikoga od apostola* da im izloži misterij Kristova križa. Ako je to točno, u Rimu se nije slavila euharistija prije Pavlove poslanice. Možda je upravo Febina zadaća bila ne samo da poslanicu donese Rimljanima i protumači ju, nego i da uvede zajednicu u praksu euharistijskog slavlja.²⁸

Od dvadeset osam osoba rimske zajednice kojima Pavao šalje pozdrave, osam je žena, koje su vrlo vjerojatno imale i djelatnu ulogu u toj uglednoj zajednici. Spominjući u poslanici Filipljanima Evodiju i Sintihu, Pavao izričito veli da su mu „pomogle u propovijedanju Radosne vijesti“ (Fil 4,2). Sve to jasno govori da je žena prepoznala svoje mjesto u susretu s Evanđeljem i da je odgovorila stavljajući se, bez ikakva opterećenja, u službu širenja Evanđelja. Ta otvorenost prema ženi označuje u odnosu na tadašnje židovstvo veliku novost, što je samo posljedica Isusova stava prema ženi i njezina izjednačivanja s muškarcem.²⁹

2.3. Žene – službenice?

Ono što Pavao nikada ne dovodi u pitanje jest pravo žene da kao član zajednice *moli i prorokuje* kao što to čine muškarci. Stoga možemo zamisliti ženu koja službuje u Korintu, javno iznosi zahvalnost zajednice zbog primljene milosti i moli Božju pomoć. No, uključuje li njihova služba predsjedanje euharistijskim slavljem? Bilo bi suviše pojednostavljeno projicirati na prve zajednice razlike u službama prema onome što danas nazivamo *sakramentom reda*. Žene su mogle imati ulogu pravih vođa, koje nisu oblikovane prema svećeničkim modalitetima, ali svakako iscrpljuju puno više istancije kršćanske *diakonie*. Njihovo vodstvo je karizmatično, često neformalno, na koje ne možemo projicirati današnje razumijevanje vodstva. Stoga, ključno pitanje nije ređenje žena, jer u Pavlovo vrijeme još nisu oblikovani crkveni obredi. Tek će u drugom stoljeću apostolska tradicija oblikovati svećeničke službe.³⁰

²⁸ Usp. *isto*, 111.

²⁹ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Nav. dj.*, 63-64.

³⁰ Usp. J. JUROŠ, *Nav. dj.*, 111.

2.4. Žene – apostoli

Kad Pavao spominje žene koje su se puno trudile u Gospodinu, služi se terminologijom koju koristi i za muškarce. Stoga ne čudi kad jednu ženu nazove *apostolom* (usp. Rim 16,7). Iako Isus nije izričito pozvao žene da ga slijede među dvanaesticom apostola, poziv nekih žena iz njegova društva ne razlikuje se puno od poziva dvanaestorice. Dovoljno je sjetiti se Martine kristološke ispovijesti, Samarijanke koja napušta svoj vrč kao asocijaciju na napuštanje mreže ili stola, carinarnice u pozivu dvanaestorice, ili Marije Magdalene koju tradicionalno nazivamo *apostola apostolorum*. Među osobama koje Pavao pozdravlja u Poslanici Rimljanima jednu ženu izričito naziva apostolom. On, naime, za Androniku i Juniju tvrdi da su *ugledni među apostolima te da su prije njega bili u Kristu* (usp. Rim 16,7). Postoji diskusija o tome kako treba glasiti prijevod: da se ističu među apostolima ili da ih apostoli uzimaju u obzir. Ovdje se krije predrasuda da su pravi apostoli bili jedino dvanaestorica te da Junija kao žena nije mogla biti apostol. Androniko i Junija bile su apostoli, iako nisu pripadale dvanaestorici. One su vidjeli Gospodina prije Pavla i njegova iskustva pred Damaskom, te su kao svjedoci uskrslog Krista i one mogli imati poslanje osnivanja Crkve u Rimu, koja i kao takva ne bi bila manje apostolska.³¹

2.5. Žene na liturgijskim sastancima

Na svom svetom sastanku kršćani se susreću s Bogom i jedni s drugima, ali misle i na sve ljude: „Preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude, za kraljeve i sve koji su na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti. To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznaja istine.“ Ovo stoji na početku odsjeka 1 Tim 2,1-3,16 gdje su donesene upute za uređenje zajednice.³² Prva uputa tiče se liturgije. Sveti pisac ovdje ne ulazi u pitanje koliko je vlada zakonita ili tiranska i jesu li su nekršćani prema kršćanima tolerantni ili ih proganjaju. Svjestan je da kršćani svoje poslanje obavljaju u konkretnoj državi pa potiče na molitvu za opći mir i red u zemaljskoj domovini vjernika. Za razliku od gnostika koji preziru materijalni

³¹ Usp. *isto*, 112.

³² Usp. M. ZOVKIĆ, *Poslužitelj Krista Isusa među poganima. Egzegetsko-teološke studije o Pavlu*, Sarajevo, 2008., 335-336.

svijet, njemu je stalo do svijeta u kojem kršćani žive i djeluju. Ovdje su dotaknute različite tendencije prisutne kod gnostika, kao načelo o neprijateljskom stavu prema svijetu i materiji te negativan stav prema uređenju ovoga svijeta koji iz toga izlazi i, s druge strane, pripisivanje spasenja samo jednoj određenoj skupini, to jest, gnosticima, za razliku od psihika koji su smatrani otpisanima. Naš pisac protiv takvih tendencija naglašava univerzalnost spasenjske volje Božje te otud dužnost kršćana da se mole za sve ljude. Ovaj pisac vrlo dobro zna za progonstva koja državne vlasti mogu svaki čas pokrenuti protiv kršćana (usp. 2 Tim 1,8).³³ U tom kontekstu stoji prvi odlomak o ženama:

„Hoću dakle da muškarci mole na svakome mjestu, podižući čiste ruke bez srdžbe i rasprave; isto tako žene u doličnu držanju: neka se rese stidljivošću i razborom, ne pletenicama i zlatom ili biserjem ili skupocjenim odjelom, nego, dobrim djelima, kako dolikuje ženama koje ispovijedaju bogoljubnost. Žena neka u miru prima pouku sa svom podložnošću. Poučavati pak ženi ne dopuštam, ni vladati nad mužem, nego- neka bude na miru. Jer prvi je oblikovan Adam, onda Eva; i Adam nije zaveden, a žena je zavedena, učinila prekršaj. A spasit će se rađanjem djece ako ustraju u vjeri, ljubavi i posvećivanju, s razborom“ (1 Tim 2, 8 – 15).

Izvađen iz konteksta, ovaj odlomak Novog zavjeta izgleda uvredljiv prema današnjim obrazovanim ženama u Crkvi, osobito katehisticama koje s odobrenjem župnika i biskupa drže vjersku pouku. Očito je da sveti pisac polemizira s gnostičkim krivovjercima koji su se zalagali za lažnu emancipaciju žena i naučavali da je rađanje djece kao umnažanje ljudske tjelesnosti nešto u sebi zlo. Dok su druge žene onog vremena smatrale životnom šansom odanost kakvom filozofu, caru, bogatom mužu, kršćankama je najvažnija životna vrijednost odanost Bogu, *theosebeia*.³⁴

Riječju *eusebeia* Grci onog vremena izicali su svoju pognutost pred carem, odanost zemaljskim velikanima. Kršćani su ju odabrali za svoj pojam pobožnosti ili odanosti Bogu. Dok se muškarci na liturgiji i u svagdanjem životu trebaju kloniti tipično muških mana (srdžba i raspravljanje), žene se trebaju kloniti ženskih mana. Jedna od upadljivih jest precjenjivanje odjeće i kićenje. Sveti pisac nije protiv urednog i ukusnog odijevanja nego za trajne vrednote: stidljivost, razboritost, dobra djela, mir u

³³ Usp. *isto*, 335-336.

³⁴ Usp. M. ZOVKIĆ, *Nav. dj.*, 337.

crkvenoj i obiteljskoj zajednici. Ovaj sveti pisac traži da žene primaju pouku „sa svom podložnošću“ i zabranjuje im poučavati na bogoslužju Crkve. Ovo najprije odražava da su na bogoslužju zajednice žene bile prisutne i aktivne, kao što su bile aktivne u karitativnom djelovanju zajednice. Ovaj će pisac navesti da žene „isto tako budu ozbiljne, ne klevetnice, nego trijezne, vjerne u svemu.“ Budući da ova rečenica stoji o odlomku o đakonima, ozbiljni komentatori smatraju da se radilo o đakonisama čija služba nije bila kulturna nego karitativna.³⁵

Kad ženama zabranjuje poučavati na liturgiji Crkve, ovaj pisac ima na umu gnostičke struje svoga vremena, jer su gnostici ženama dopuštali učiteljske nastupe. Uz to je ovaj Pavlov učenik mogao biti pod utjecajem židovske sinagogalne prakse gdje nije bilo *redovno* predviđeno da žene predvode i poučavaju. Ova zabrana ženama da liturgiju Crkve predvode i poučavaju uvjetovana je prilikama zajednica kojima je bila povijesno namijenjena (1 Tim). Zajednice kojima je Luka namijenio Djela apostolska, pisana možda desetak godina prije (1 Tim), imale su drugačije iskustvo.

Luka bilježi da su od početka u Isusovu pokretu bile prisutne Majka Isusa i žene iz Galileje koje su poznavale Isusova djela i riječi. One su morale poučavati o onome što je povijesni Isus činio i govorio (Dj 1,12-14). Porastu broja muškaraca i žena što vjerovahu Gospodinu, morale su pridonositi i vjernice Jeruzalema koje su pri obavljanju kućnih poslova, ali i na molitvenim susretima upućivale Jeruzalemke u vjeru. Što se tiče podložnosti žene, obrazložena je redosljedom stvaranja u Post 2 i padom Eve u Post 3. Adamov se grijeh i ne spominje, što je drugačije od Rim 5,12, po jednom čovjeku uđe u svijet grijeh i po grijehu smrt i time svi sagriješite!³⁶

2.6. Žene neka na sastancima šute?

O položaju i ulozi žene Pavao govori i u drugim tekstovima. Žene kršćanke ne bi trebale biti istaknute, trebale bi se kloniti nepotrebnog omalovažavanja tadašnjih općeprihvaćenih shvaćanja. Barclay to komentira ovako: „Vrlo je vjerojatno da je apostol imao na umu prije svega raspušteno moralno stanje u Korintu, te misao da se mora paziti da se ne učini ništa što bi tada još mladoj Crkvi moglo nanijeti i najmanju sumnju o nečednosti.“ Moramo biti oprezni kada Pavlovo načelo primjenjujemo na

³⁵ Usp. *isto*, 337-338.

³⁶ Usp. M. ZOVKIĆ, *Nav. dj.*, 338.

današnju, vrlo različitu, situaciju. Ako riječi *kao u svim Crkvama svetih* povežemo s ovim retkom, onda bi to značilo da Pavao ovdje poziva Korinćane na to da svoje postupke usklade s općeprihvaćenom kršćanskom praksom.³⁷ Na Zapadu su žene u društvu bile više prihvaćene, pa nije postojala tolika potreba da u posluživanju žena i u liturgiji budu isključivo žene, kao što je to bilo na Istoku. Kornelije Nepos će reći: „Koji se Rimljanin ustručava dovesti sa sobom svoju suprugu na gozbu, ili kod koga nema majka obitelji prvo mjesto u kući i ne sudjeluje u svečanom društvu? To je sasvim drugačije u Grčkoj. Jer tu se ženu ne pripušta ni na gozbu, osim ako je s rođacima, niti ona sjedi gdje drugdje doli u unutarnjem dijelu kuće, nazvan ženskom odajom, kamo dolaze samo najbliži rođaci.“³⁸

Kad bi žene uzele na sebe ulogu učitelja, to bi značilo diskreditiranje kršćanstva u očima većine tadašnjih ljudi. Zato ih Pavao poziva da se drže običaja. No, on čini i više od toga. On se poziva na zakon da ih podsjeti na mjesto i ulogu koju žena treba imati. Pavao govori da robovi trebaju biti poslušni svojim gospodarima (usp. Tit 2,9). Pritom se ne misli na nekakvo surovo robovlasništvo, nego on u svojoj Poslanici Filemonu govori da Filemon svojeg roba ne primi kao roba, nego kao brata ljubljenoga (usp. Flm 1,17). Pavao želi da se ljudi promijene, da se obrate, pa bi na taj način i društveno – nepravedni zakoni nestali. Stoga, „žene neka u Crkvi šute“ nije novozavjetni nauk, nego prilagodba ondašnjem društvu. To nazivamo inkulturacija.³⁹ Zabrana da žene govore u Crkvi proteže se i na postavljanje pitanja. To one trebaju činiti kod kuće. Naime, govorenje u Crkvi jest ono što se smatra ružnim, a Pavlu je vrlo stalo do toga da se to izbjegne. Ovaj nam redak pokazuje da se ono što Pavao ovdje osuđuje, u Korintu već i događalo. Pavao je više nego jednom imao povoda da se potuži na oholost Korinćana. Očito je da su se smatrali slobodnima da utiru nove putove, pri čemu su dostatnim opravdanjem za to smatrali vlastito shvaćanje kršćanstva. Imajući pred očima takav njihov stav, Pavao ironično pita vuče li Riječ Božja svoje zemaljsko porijeklo od Korinćana ili im je ona stigla tek naknadno. Korinćani ne smiju smatrati da jedino oni znaju što je kršćanski, a što ne. Nužno je uzeti u obzir običaje i shvaćanja „u svim crkvama svetih.“ Pavao je vjerno iznio svoje mišljenje o pitanjima koja su mu bila postavljena, a nimalo ne sumnja u to da ga je Bog vodio u svemu što je rekao.⁴⁰

³⁷ Usp. *isto*, 338.

³⁸ Navedeno prema: Z. PAŽIN, *Liturgijska sakramentologija*, Đakovo, 2018., 281.

³⁹ Usp. L. MORRIS, *Novozavjetni komentari. Tumačenje Prve Pavlove poslanice Korinćanima*, Novi Sad, 1984., 189-190.

⁴⁰ Usp. *isto*, 189-190.

3. Đakonat žena i liturgijske službe u povijesti Crkve

Ivan Pavao II. govori da kada je Isus izabrao Dvanaesticu, oni nisu primili samo jednu funkciju koju bi kasnije mogao vršiti jedan član Crkve, oni primaju poslanje same Utjelovljene Riječi. Apostoli su učinili isto kada su izabrali suradnike koji će ih naslijediti u službenju. Naime, dok Ivan Pavao II. govori o izboru apostolskih suradnika, on se ne poziva na Dj 6 (izbor sedmorice đakona), nego na pastoralne poslanice. No, da bi smo mogli govoriti o đakonatu žena, prisjetit ćemo se njihove uloge i Isusovog stava prema ženama. Sasvim je sigurno da je u Isusovo vrijeme društveni položaj žena bio marginalan, tako da se u kategoriju malenih slobodno mogu ubrojiti i one.⁴¹

S Isusom dolazi velika promjena jer on ženu tretira ravnopravno s muškarcem. O ženama uvijek lijepo govori u usporedbama, a u javnom djelovanju ih ne odbija nego susreće, pomaže im i oprašta, te prijateljuje. Isusov je navještaj jednako upravljen i muškarcima i ženama. Luka, kao Pavlov pratilac na njegovim misionarskim putovanjima, imao je priliku upoznati ulogu žena u prakršćanskim zajednicama, u misionarskoj službi propovijedanja, brizi za misionare, pomoći za potrebite, prorokovanju i molitvi. On uviđa da je krštenje, znak pripadnosti Kristu i Crkvi, bilo dijeljeno na isti način muškarcima i ženama, čime se izricalo uvjerenje da svaki muškarac i svaka žena bez razlike, potpuno i neposredno imaju udjela u eshatološkom Božjem narodu. Žene u Isusovoj pratnji imaju veliku ulogu za prvu zajednicu, u kojoj pomažu učenicima u apostolatu. Čini se da su žene pratile apostole i na njihovim misijskim putovanjima.⁴² Pavao govori: „Zar nemamo pravo voditi sa sobom sestru kao i ostali apostoli i braća Gospodnja, i Kefa?“ (1 Kor 9,4-5).⁴³

Pavao govori o odnosu muža i žene, u kojem se spominje molitva i prorokovanje te upućuje na karizmatske darove kojima su obdarene pojedine kršćanke. Ipak, Rebić navodi:

„Premda su žene Isusu bile odane i vjerne, on nije ni jednu od njih izabrao za apostolski zbor. Očito je imao razloga za to. Isusov zbor Dvanaesticice ima starozavjetnu pozadinu u ustanovi dvanaest plemena Izraelovih, koja se temelji na povijesti patrijarha, na dvanaest Jakovljevih sinova. Među njima nema žena.

⁴¹ Usp. A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, Đakonat i đakonise – Povijest i budućnost đakonata žena u Crkvi, u: *Služba Božja: liturgijsko – pastoralna revija*, 50(2010) 1, 41.

⁴² Usp. isto, 41.

⁴³ Isto, 41.

Isus nije ni jednu ženu pozvao za svoju pratnju, kao što je pozvao učenike.⁴⁴ Žene su pratile Isusa zato jer su bile oduševljene njime kao osobom, njegovim naukom i djelima. Jedini razlozi zašto Isus nije pozivao žene za apostole, bit će jedini razlozi zašto njegovi učenici nisu uzimali žene u neke važnije službe u prvoj Crkvi. No, to neće značiti da žene nisu imale barem neke službe, pogotovo one koje se tiču djelotvorne pomoći i ljubavi u Crkvi.⁴⁵

3.1. Žene – đakonise

U prvim stoljećima Crkve, đakonat žena bio je vrlo poznat i priznat, iako se ne zna je li se radilo o svetom redu đakonata kako ga danas razumijemo. Žene su u crkvenoj zajednici od samih početaka imale značajnu ulogu u crkvenoj službi. Pavao u pastoralnim poslanicama spominje udovice kao institucionalizirano tijelo u Crkvi te zbor djevice s posebnom karizmom i službom. Plinije II. svjedoči kako je oko 110. godine ispitivao dvije kršćanke koje su sebe nazivale poslužiteljicama. Tu se očito govori o dvjema đakonisama.⁴⁶

U ovim slučajevima koriste se grčke riječi: *diakonos*, *diakonia*, *diakoneo*. Postavlja se pitanje kako to da su se te službe žena razvile u Crkvi, kada je poznato da u ono vrijeme žene nisu imale nikakvu javnu ulogu u društvu?! Odgovor je jednostavan: smatralo se da je u pohodu bolesnika te u posluživanju kod krštenja mnogo primjerenije da tu službu preuzmu žene nego muškarci. Epifanije Salameški ističe: „Ako za Crkvu i postoji stalež đakonisa, on ipak nije za svećeničku službu, nego poradi dostojanstva žene, bilo za vrijeme krsne kupelji ili za skrb kod bolesti ili starosti, bilo ako inače treba tijelo žene biti razgolićeno; njega ne smiju gledati muškarci kojima su povjerene svećeničke zadaće, nego samo đakonisa; po nalogu svećenika brine se ona za ženu kroz vrijeme dok su odložene haljine.“⁴⁷ To odgovara staleškom odgoju i crkvenoj stezi. Đakonise stoje uz biskupa, s lijeve strane u svetištu, one bolesnim ženama nose pričest te pomažu kod krštenja. Ako su đakon i prezbiter prisutni, one svoju službu prepuštaju njima. Postavlja se pitanje, primaju li one sveti red? Nicejski sabor kaže da se njih treba

⁴⁴ Usp. *isto*, 43.

⁴⁵ Usp. Z. PAŽIN, *Nav. dj.*, 278.

⁴⁶ Usp. *isto*, 279-281.

⁴⁷ Navedeno prema: Z. PAŽIN, *Nav. dj.*, 279- 281.

ubrajati među laike, dok Kalcedonski sabor za đakonise poznaje polaganje ruku i ubraja ih u kler s obvezom celibata. Na Istoku đakoniat žena nestaje u 6. stoljeću.

Na Zapadu su žene imale sasvim drugu ulogu u Crkvi. Tu se radilo o obliku služenja, a ne o svetom redu. Hipolit Rimski će reći da udovica ne prima ređenje, nego se samo uvodi u službu. Na nju se ne polažu ruke, jer ona ne prinosi dar i ne preuzima nikakvu liturgijsku službu. Sabor u Orangeu 441. godine kaže da se ni u kojem slučaju đakonise ne zaređuju. Činjenica jest da su one služile, vršile ulogu poslužitelja, te da su u tu službu bile liturgijski uvedene. No ne možemo sa sigurnošću reći da su one primile sveti red đakonata.

3.2. Ređenje đakonisa

Postavlja se pitanje postoji li prenošenje službe đakonisa kao kod muškaraca? Udovice i djevice primali su u poseban red (ordo). Taj je obred nazvan posvećenjem za službu đakonisa. *Apostolska konstitucija*, dokument iz 4. st. govori o biskupovom polaganju ruku i donose molitvu posvećenja:

„Vječni Bože, Oče našeg Gospodina Isusa Krista, Stvoritelju muškaraca i žene; ti si Mariju, Deboru, Anu i Huldu ispunio Duhom Svetim; ti nisi prezreo dopustiti da se tvoj jedinorođeni Sin rodi od jedne žene; u šatoru svjedočanstva u hramu postavio si žene kao čuvarice tvojih svetih vrata; pogledaj milostivo na ovu tvoju službu odabranu sluškinju i podaj joj Duha Svetoga; očisti je od svake mrlje tijela i duha, da predanu joj službu dostojno obavlja na tvoju čast i na hvalu Kristovu, s kojima tebi i Duhom Svetim bila slava i čast u vjekove. Amen.“⁴⁸

Mjesto ređenja đakonisa je prezbiterij, a kod ređenja se polaže i đakonska štola. Nicejski sabor će reći da đakonise ubraja među laike, zabranjuje da đakonise iz paulinijanske hereze budu posvećene polaganjem ruku. Za razliku od Nicejskog sabora, Kalcedonski sabor u 15. kanonu pozitivno govori o ređenju đakonisa polaganjem ruku, te ih ubraja u kler. Celibat se smatra pod obaveznim. Prije četrdesete godine zabranjuje se ređenja đakonisa, a one koje su se udale izopćavaju se.⁴⁹

⁴⁸ Navedeno prema: A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 46.

⁴⁹ *Usp. isto*, 46.

Postojanje đakonisa u pravoslavnoj teologiji potvrđeno je 15. kanonom četvrtog općeg crkvenog sabora u Kalcedonu koji određuje da đakonisa ne smije biti mlađa od četrdeset godina te ju izabire biskup. Izabrana i posvećena za službu prima obvezu djevičanskog života, a kršenje te obveze znači pad u eskomunikaciju. Na Trećem carigradskom koncilu (48. kanonu) određeno je da se supruga onoga koji je izabran za biskupa mora se odreći supružničkih prava i stupiti u crkvenu službu. Često su ove žene bile izabrane za đakonise. U 12. stoljeću služba đakonisa se zadržala u carigradskoj Crkvi, mada se vjeruje da su se zadržale i kasnije (do oko 17. stoljeća). Neke žene u crkvenoj službi, osobito žene udovice svećenika koje su se posvetile dobrim djelima i služenju, nazivaju đakonisama.⁵⁰

Isto tako, u Armenskoj apostolskoj crkvi đakonise su povezane s redovničkim životom, pa tu službu dobivaju predstojnice samostana koje u svojim samostanima navješćuju evanđelje, predvode prinos euharistijskih darova i prinose tamjan te imaju i posebnu službu uz pokojne i tješjenje djevica. Ređenje đakonisa ne razlikuje se posebno od ređenja đakona, osim riječi koje se odnose na svećeništvo. One se službeno ubrajaju među kler. U ovoj Crkvi ponovno je uvedeno ređenje đakonisa u sedamnaestom stoljeću, a posljednja su ređenja obavljena u Carigradu 1982. godine. Poseban značajan razvoj ženskog đakonata zaslužan je sirijskim monofizitima u 5. stoljeću. Đakonise stoje lijevo od biskupa u oltarnom prostoru te, uz asistenciju, kod podjeljivanja krštenja ženama, zadužene su bolesnim ženama nositi euharistijsku pričest. Ako nema svećenika ni đakona, đakonisa može naviještati poslanicu i evanđelje, kaditi, ali ne i blagoslivljati.⁵¹

Početak 20. stoljeća u nekim tekstovima pravoslavnih teologa postavlja se pitanje ponovnog uvođenja ženskog đakonata. Te inicijative su nastale pod utjecajem protestanata. 1988. godine održan je teološki kongres pripreme budućeg svepravoslavnog općeg sabora koji je objavio dokument *Položaj žene u Pravoslavnoj crkvi i pitanje ređenja žena* u kojem se zalaže za uvođenje đakonata žena, ali je protiv svećeništva žena. Argument toga bio bi da je Krist to htio, sigurno bi Marija bila prva među izabranima. Marija postaje prototip ženske službe u Crkvi, koja je usmjerena prema karitativnom služenju, brizi za potrebite kao i pomoći u službi u evangelizaciji i pastoralu.

⁵⁰ Usp. *isto*, 47.

⁵¹ Usp. A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 48.

U grčkoj Crkvi ređene su monahinje za samostanske đakonise, a od 1986. godine atenski nadbiskupi i metropoliti Grčke, Christodulos i Dimitrios, obavili su više ređenja đakonisa po tom obredu. Sveti sinod Grčke pravoslavne crkve ozakonio je samu praksu ređenja đakonisa u manastirima, iako su neki tražili uvođenje opće prakse ređenja đakonisa za služenje u Crkvi. Taj liturgijski obred općenito se shvaća kao ređenje naspram posvećenja.⁵²

3.3. Đakonat žena u Zapadnoj crkvi

Na Zapadu se ženski đakonat nikad nije oblikovao u smislu institucionalizirane službe. Yves Congar misli da su u 4. stoljeću žene manje sačinjavale za odijeljen svijet, tako da su svećenici prostodušnije susretali žene. U latinskoj kulturi žena je više vrednovana i sudjeluje u javnom životu obitelji, što u grčkoj kulturi nije baš slučaj. Službi žene u Crkvi izričito su se protivili Tertulijan i Ambroziaster. Dokumenti pokrajinskih sinoda od 4. do 6. stoljeća jasno se protive zasebnom redu đakonisa, iako poznaju i dopuštaju liturgijski obred posvećenja, shvaćenog na razini zavjeta koji se polažu pri ulasku u samostanski život. U ovome se izričito vidi težnja žena za đakonskom službom u Crkvi.⁵³

U 10. stoljeću u *Rimsko-germanskom pontifikalu* navodi se postavljanje đakonisa pod naslovom: *Ad diaconam faciendam*. Međutim, ovdje se radi o monahinji. Biskup joj stavlja oko vrata *orarium* (štolu), koju ona nosi ispod vela, daje joj prsten i prsni križ, ali na nju ne polaže ruke nego samo govori posvetnu molitvu. To su tekstovi slični bizantskom obredu, koji stavlja naglasak na zavjet čistoće. Po tom obredu ona ima pravo čitati evanđelje. Uz taj je obred vezana i misa posvete. Ulogu đakonisa (službenica) preuzele su mnoge svete žene, te su brigom za siromašne, bolesnike i siročad istaknule važnu ulogu poslužiteljice Crkve.⁵⁴ Pape Benedikt VIII., Ivan XIX. i Leon IX. odobrali su biskupima Porta, Sylvale Candide i ponovno Porta, pravo ređenja đakonisa. U Rimskom obredniku iz 7. stoljeća, koji se oslanja na obrednik iz karolinškog vremena, postoji red postavljanja đakonisa kao i Misa posvete đakonisa. To su tekstovi slični bizantskom obredu, koji stavlja naglasak na zavjet čistoće. Ređenje ili posvećenje obavlja biskup te stavljanje štole s molitvom koja govori o pripuštanju

⁵² Usp. *isto*, 48-49.

⁵³ Usp. A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 49.

⁵⁴ Usp. Z. PAŽIN, *Nav. dj.*, 281.

Gospodnjem oltaru. Tu štolu đakonisa može nositi ispod vela. Prema Corradu Marucciu, kroz povijest Crkve ne postoje bitne razlike između dva obreda ređenja đakonisa. Konkretno male razlike su se utvrdile u periodu između 12. i 13. stoljeća, naročito na kršćanskom istoku (Sirija) i u bizantskoj Crkvi, a na Zapadu nisu uočene razlike. U nekim istočnim kršćanskim Crkvama i kod katolika maronita ređenje đakonisa teoretski je moguće još i danas.⁵⁵

3.4. Teološka pitanja đakonata

Nakon Drugog vatikanskog sabora uveden je trajni đakoniat kojeg mogu primiti i oženjeni muškarci. To je odraz pastoralne potrebe Crkve i ostvarenje njezinog poslanja u svijetu. U tom svjetlu objavljena su dva važna dokumenta nalogom pape Ivana Pavla II. 1998. godine: Kongregacije za katolički odgoj i Kongregacije za klerike pod nazivom *Temeljni propisi za formaciju trajnih đakona* i *Direktorij za službu i život trajnih đakona*. Neka značajna teološka pitanja nisu do kraja riješena, te o njima ovisi i sam razvoj obnovljenog trajnog đakonata u Crkvi.⁵⁶

Sakramentalni karakter đakonskog ređenja tumači se kao poseban odnos prema Kristu, koji odgovara naravi poslanja služenja u Crkvi, te u tom smislu odgovara Kristovom djelovanju i poslanju. Crkva je u skladu sa potrebama crkvenih zajednica postavila više stupnjeva poslanja, dajući đakonskom stupnju posebno značenje služenja, jasno odvojeno od svećeničkih stupnjeva prezbiterata i episkopata. Drugi vatikanski sabor, na tragu izjave Tridentskog sabora, reći da se đakoni rede ne za svećeništvo nego za služenje, stoga su na nižem stupnju crkvene hijerarhije. Kada se govori o osobitosti đakonata kao specifično sakramentalno oblikovanog služenja u Crkvi, tada se više ne govori o višem ili nižem stupnju, nego o posebnosti đakonskog poslanja u kojem se kroz sakramentalnu milost i sakramentalni biljeg izražava osobita povezanost s Isusom Kristom, njegovom osobom i spasenjskim djelovanjem. To bi značilo da đakoniat treba shvaćati kao potpuni sakrament.⁵⁷

⁵⁵ Usp. *isto*, 49-50.

⁵⁶ Usp. A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 51.

⁵⁷ Usp. *isto*, 51-52.

3.5. Pastoralni izazovi đakonata

Prema Temeljnim propisima za formaciju trajnih đakona, đakonska se služba sastoji od vršenja trostruke dužnosti koja je vlastita ređeničkoj službi. Stoga, postoje tri glavne dužnosti. Prva je dužnost poučavanja (*munus docendi*), te je đakonska dužnost čitanje Svetoga pisma, poučavanje i poticaj naroda. To je izraženo predajom knjige evanđelja, koja je predviđena u samom obredu ređenja. Druga je dužnost posvećivanja (*munus sancitificandi*) koja se izražava u molitvi, u svečanom podjeljivanju krštenja, u čuvanju i podjeljivanju euharistije, u pribivanju ženidbi i njezinu blagoslivljanju, u vođenju sprovoda i pokopa i u dijeljenju blagoslova. To nam govori kako đakonska služba ima svoje ishodište u Euharistiji, i ne može se iscrpiti običnim socijalnim služenjem. Treća je dužnost upravljanja (*munus regendi*) koje se vrši posvetom djelima ljubavi i pomaganja, kao što su animiranje zajednice ili dijelova crkvenog života, posebno što se tiče karitasa. Pravci izvornog služenja đakonata su jako dobro definirani, no različiti su konkretni oblici njegova ostvarenja. Iz različitih situacija pojedinih Crkava u proteklim desetljećima, došlo je do više prijedloga mogućeg obnavljanja ženskog đakonata u Crkvi. Svenjemačka Sinoda u Wurzburgu 1975. godine molila je papu Pavla VI. da dopusti đakonsko posvećenje žena.⁵⁸

Teolozi Yves Congar, Peter Hunermann i Herbert Vorgrimler za spomenutu sinodu iznijeli su stručno mišljenje u kojem su naveli da nema dogmatskog prigovora protiv posvećenja žena za đakonat, jer je praksa postojala još u Istočnoj crkvi, posebno u Siriji i to od 3. do 12. stoljeća. Ovim argumentima se služe i zaključci teološkog kongresa u Parizu, te pokrajinske sinode održane u Nizozemskoj, Austriji i Švicarskoj, dok pojedini teolozi kao što je Jean Galot, smatraju da za ženski đakonat nema dogmatskog protivljenja, ali da ne bi bio pastoralno potreban onako kako se zamišlja.⁵⁹ Papa Pavao VI. i Ivan Pavao II. nisu pozitivno odgovorili na ovu zamolbu. Ima više razloga. Ukoliko je doista u Crkvi postojao ženski đakonat, time nisu riješena sva pitanja vezana za tu službu, posebno odnos prema biskupskoj i prezbiterskoj službi. Danas su brojna povijesna, patristička i liturgijska istraživanja pokazala da mnoga svjedočanstva o možebitnom ženskom đakonatu valja vrlo pažljivo analizirati i tumačiti. U moguće službe u ženskom đakonatu ubrajaju se podjeljivanje krštenja gdje đakonisa može predstavljati Crkvu kao Majku, zatim crkvena asistencija kod sklapanje

⁵⁸ Usp. A. MATELJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 53.

⁵⁹ Usp. *isto*, 53-54.

ženidbe, budući da je svećenik samo kvalificirani svjedok Crkve kod slavljenja sakramentalne ženidbe, te pomazanje bolesnika kao u prvim stoljećima kad se sakramentalnim činom smatrao blagoslov ulja bolesnika. Možemo zaključiti kako su žene vršile službu asistencije onih najugroženijih, a to su bili bolesnici.⁶⁰

3.6. Dokumenti crkvenog učiteljstva o mogućem đakonatu žena

Među dokumentima crkvenog učiteljstva nakon Drugog vatikanskog sabora, koji govori o pristupu žena u svećenički red, spomenut ćemo izjavu Kongregacije za nauk vjere *Inter insigniores*, sastavljenu od pape Pavla VI. 1976. godine nakon što su anglikanske Crkve dopustile svećeničko ređenje žena.⁶¹ U ovom se dokumentu govori: „Katolička crkva nikad nije dijelila shvaćanje da se ženama može valjano dijeliti svećenički ili biskupski red.“⁶² Isti nauk o nepodjeljivanju ženama svećeničku službu ponovljen je u apostolskom pismu *Ordinatio sacerdotalis* pape Ivana Pavla II. 1994. godine, u kojem zaključuje:

„Premda postojana i univerzalna tradicija Crkve čuva nauk o tome da je svećeničko ređenje pridržano samo muškarcima i premda ga Učiteljstvo odlučno naučava u najnovijim dokumentima, ipak ga se u naše vrijeme u raznim mjestima drži prijepornim ili odluci Crkve da ne pripušta žene takvom ređenju pridaje samo disciplinska vrijednost.“⁶³

Da bi se uklonila svaka sumnja, u pitanju od velike važnosti, koje pripada samo božanskoj ustanovi Crkve, papa izjavljuje da Crkva ni na koji način nema vlast podjeljivati ženama svećeničko ređenje i da ovu odluku svi vjernici Crkve moraju držati konačnom.⁶⁴ Ovdje imamo i dva poslijesaborska dokumenta, *Zakonik kanonskog prava* i *Katekizam Katoličke crkve*, u kojim se govori o primatelju sakramenata svetog reda, a to je samo kršteni muškarac. Katekizam Katoličke crkve govori:

„Gospodin Isus izabrao je muškarce za zbor dvanaestorice apostola, a jednako su tako činili apostoli pri izboru suradnika koji su ih naslijedili u službi.

⁶⁰ Usp. isto, 54.

⁶¹ Usp. isto, 54.

⁶² DH, br. 4590

⁶³ Ivan Pavao II., *Ordinatio sacerdotalis*, u: J. Kolarić, *Ekumenska trilogija: Istočni kršćani pravoslavni protestanti*, Zagreb, 2005., 746.

⁶⁴ Usp. isto, 746.

Zbor biskupa, kojima su prezbiteri pridruženi u svećeništvo, uprisutnjuje i posadašnjuje zbor dvanaestorice. Crkva se smatra vezanom tim Gospodinovim izborom. Upravo zato ređenje žena nije moguće.⁶⁵

Ovdje se namjerno bira izraz ređenje, kako bi onda u taj izbor bio uključen đakonat. Kada Katekizam Katoličke crkve govori o primatelju svetog reda, on tek usputno spominje đakone, dok na prvo mjesto stavlja biskupe i prezbitere. U Zakoniku kanonskog prava donesene su iste odredbe. Zanimljivo je da Izvještaj ad hoc povjerenstva Američkog društva za Kanonsko pravo, ustanovljenog od Biskupske konferencije SAD-a, nakon opširne analize zaključuje kako s crkveno-pravnog gledišta, đakonsko ređenje žena moguće je bez osobitih kanonskih poteškoća. Ovakav pristup nalazimo i u dokumentu Temeljni propisi za formaciju trajnih đakona, gdje se o uvjetima za pristup o trajnom đakonatu donose propisi u gramatičkom muškom obliku, a u uvodnom citiranju 1Tim 3,8-13 ispušta se redak o ženama (11). Taj oblik govora i to ispuštanje, čini se, ne zatvara vrata svakoj mogućoj teološkoj i pastoralno-katehetskoj diskusiji o toj temi. Ne smije se zaboraviti ni ekumenske implikacije ovog pitanja. Na kraju, treba pripaziti da se argumentacije ne svode na raspravu o ravnopravnosti u Crkvi ili na pitanje sposobnosti pojedine ženske osobe za obnašanje neke službe. Ni jedno ni drugo nije dovoljan razlog za ređenje, na koje, samo po sebi, „nitko nema pravo.“ G. Greshake će reći da se ovdje radi o ostvarenju poziva na služenje koje počiva jedino na sakramentalnom poslanju.⁶⁶

3.7. Apostolsko pismo *Mulieris dignitatem*

Nauk Ivana Pavla II. o dostojanstvu i ulozi žene u apostolskom pismu *Mulieris dignitatem*⁶⁷ izazvao je napeto iščekivanje i prije izlaska iz tiska. Naime, prethodna Biskupska sinoda raspravljajući o položaju laika u Crkvi, poglavito žena, nije donijela zaključke primjenjive na razini Katoličke crkve. Također, i sam datum objavljivanja apostolskog pisma, 15. kolovoza 1988. godine, dakle u godini posvećenoj na razini opće Crkve Blaženoj Djevici Mariji, pretpostavljao je radikalniji ustroj i sadržaj s obzirom na

⁶⁵ KKC, br. 1577.

⁶⁶ Usp. A. MATELIJAN, T. T. ŠKAREC, *Nav. dj.*, 56.

⁶⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem, Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 91), Zagreb, 1989.

temu žene i njenog dostojanstva. I doista je taj dokument odmah nakon objavljivanja pobudio najoprečnije stavove. Jedni su u žaru iščekivanja izgubili kritičko mišljenje, te s oduševljenjem i slijepo pristali uz riječi dokumenta. S druge strane, postojali su i oni koji su bez kritičkog mišljenja već unaprijed osudili riječi pape Ivana Pavla II. Isključivom interpretacijom dokumenta kao dokumenta koji je proglasio „ne“ ređenju žena izgubila se bit i smisao Papinih riječi. Kasnija teološka analiza dokumenta pokazat će kako se radi, prije svega, o visokoj antropologiji koja rasvjetljuje pitanje čovjeka i njegove biti u svrhu ispravnog tumačenja poziva i dostojanstva žene u Crkvi i svijetu.⁶⁸ Razdoblje dogmatske teologije do 20. stoljeća obilježeno je relativno slabim interesom za pitanje žene i njenog dostojanstva. Biblijski izvještaj o stvaranju muškarca i žene (usp. Post 2, 18-25), i svjedočanstvo o prvom čovjekovom grijehu (usp. Post 3) poslužit će pojedinim teološkim strujama kao temelj za razvoj negativne interpretacije žene u povijesti spasenja.⁶⁹

Napominjemo kako ovakav stav nije univerzalan u kontekstu katoličke teologije, no isto tako, ističemo da do 20. stoljeća nije postojao niti jedan teolog koji se u cijelosti pozabavio ovim pitanjem i uspješno suprotstavio strujama negativne interpretacije žene i njenog dostojanstva. Nov, a prije svega i uspješan pristup ovoj problematici donosi papa Ivan Pavao II. Kako na razini opće antropologije polazi od čovjekovog temelja u vidu stvorenosti na sliku Božju, isti takav pristup preuzima i za tumačenje žene i njenog dostojanstva. Za njega je izričito i neupitno reći da je *žena slika Božja*. Njegovo učenje postaje tim značajnije, jer se čini kao antiteza ranijoj teologiji koja je isticala kako žena nije u potpunosti slika Božja. Ženama se u nekim teološkim pravcima priznavalo da su djelomice slika Božja, tj. da je slika Božja kod žena utisnuta u njihovu ljudsku duhovnu dušu koja im je zajednička s muškarcima, ali također se isticalo da tu sliku ne mogu održavati prema vani.⁷⁰

Ovim stavom, kojeg Papa iznosi u apostolskom pismu *Mulieris dignitatem*, izaziva buru kritika s obzirom na „jeku razbuktanog feminizma“ prisutnog u dokumentu. Iako dokument nikada ne rabi izraz „feminizam“, kritičari pod njim misle na Papino izjednačavanje žene s muškarcem na svim razinama socijalnog života. S obzirom na snagu svjetovnog feminizma osamdesetih godina prošloga stoljeća, svaki izoliran govor

⁶⁸ Usp. A. M. GRUENFELDER, *Mulieris dignitatem* - dokument koji stvara dvojbe, u: *Obnovljeni život. Časopis za filozofiju i religijske znanosti* 44(1989.)3-4, 294-307., ovdje 294.

⁶⁹ Usp. R. ANIĆ, *Filozofsko-teološke postavke Ivana Pavla II. o dostojanstvu i pozivu žene*, u: I. SABOTIĆ, Ž. TANJIĆ, G. ČRPIĆ (prir.), *Ivan Pavao II. Poslanj i djelovanje*, u: *Zbornik radova sa simpozija održanog u Zagrebu 24. Lipnja 2005. godine*, Zagreb, 2007., 149-168, ovdje 151.

⁷⁰ Usp. *isto*, 151.

o ženi značio je pokret feminizma. Tako i Papin govor o ženi i njezinom dostojanstvu u *Mulieris dignitatem* nije ostao slobodan takve kritike. Možda Papin stav ne bi ni izazvao značajnije reakcije, bez obzira na atmosferu tadašnjeg društva, no društveni zahtjev da žena uđe u svećenički red bio je povod za oštru osudu Papinih riječi. Stavljajući ih na apsolutno jednaku razinu u pozivu i dostojanstvu, među kritičarima je izazivao strah mogućeg potvrdnog odgovora na ovaj društveni zahtjev.⁷¹

Dakle, u tekstu ne postoji apsolutno nikakva osnova za svojevrsnu subjektivnost žene koju bi možda zastupao feminizam pape Ivana Pavla II. niti bilo kakva osnova o fundamentalnoj razlici žene od muškarca što bi izazvalo još veći skandal. Istina, tekst potvrđuje jednakost u dostojanstvu, ali različitost u pozivu ovdje još nije potvrđena. Nastavak polemike tiče se njegove interpretacije drugog izvještaja o stvaranju (usp. Post 2, 21). Čini se kako Papa već ovdje govori o mogućoj razlici poziva kada potvrđuje jednakost u dostojanstvu, ali ne i u odgovornosti.

3.8. Querida Amazonia- postsinodalna pobudnica pape Franje

Papa Franjo objavio je 12. veljače 2020. postsinodalnu apostolsku pobudnicu „Querida Amazonia.“ Za onu paralelnu raspravu, izvan Sinode, zasigurno najvažniji trenutak bila je objava knjige kardinala Saraha s istaknutim doprinosom pape Benedikta XVI. o temi svećeničkog celibata.⁷²

Isto tako, i pitanje žena pripada temama poslijesinodske pobudnice koje su privukle pozornost u čitavoj Crkvi. Ni ti redci ne mogu se čitati izvan konteksta. Papa ih, jasno, stavlja u kontekst Amazonije, no ne može pobjeći od činjenice da se ti redci čitaju u ambivalentnom vremenu emancipacije žene, vremenu koje bez sumnje čini humanizacijski iskorak otkrivajući u ženi ravnopravnu „družicu“ muškarca, ali se istodobno dovodi u opasnost čitati muško-ženske odnose kroz paradigmu moći i kroz tu paradigmu izbrisati razlike među spolovima, zaboraviti ono specifično žensko i time, u konačnici, u ime nekih apstraktnih žena naštetiti stvarnim ženama. Tu je i činjenica da Katolička crkva, vjerna svojoj tradiciji, za ključne službe odabire i sakramentom

⁷¹ Usp. A. M. GRUENFELDER, *Nav. dj.*, 296-299.

⁷² Usp. Pobudnica „Querida Amazonia“- poziv pape Franje na zakapanje rovova, 15. veljače 2020. Dostupno na: <https://www.bitno.net/academicus/teologija/pobudnica-querida-amazonia-poziv-pape-franje-na-zakapanje-rovova/> (28. 8. 2020.) Usp. talijansko izdanje: PAPA FRANCESCO, *Querida amazonia. Esortazione apostolica post-sinodale*, Libreria editrice vaticana, 2020.

svetoga reda posvećuje samo muškarce. Ima onih koji su i na tom području očekivali da će papa Franjo u pobudnici barem odškrinuti vrata za mogućnost promjene.⁷³

Sveti Otac ističe ključan doprinos žena u evangelizaciji Amazonije, gdje ima zajednica koje su se održale i desetljećima prenosile vjeru, bez prisutnosti svećenika. To je bilo moguće zahvaljujući prisutnosti snažnih i velikodušnih žena: žene su krstile, katehizirale, učile moliti, bile su misionarke, zasigurno pozvane i poticane Duhom Svetim. Stoljećima su žene održale na nogama Crkvu na tim mjestima, uz divljenja vrijednu predanost i žarku vjeru.⁷⁴

Ključna su dva odlomka na temelju kojih Papa izvodi protivljenje ređenju žena i veće vrijedovanje njihova doprinosa institucionalnim priznavanjem njihovih služba te osmišljavanjem novih. Prvo razmišljanje zasniva se na posebnosti žene u odnosu na muškarca, a drugo na načinu na koji se Bog objavio i na koji progovara Crkvi. To nas poziva da proširimo pogled kako bismo izbjegli svesti svoje poimanje Crkve na funkcionalne strukture. Takav bi nas redukcionizam naveo da mislimo da bi se ženama dao bolji „status“ i veće dioništvo u Crkvi samo kad bi im se dodijelio pristup svetomu redu. No zapravo bi takvo gledanje ograničilo perspektive, usmjerilo bi nas k tomu da klerikaliziramo žene, umanjilo bi veliku vrijednost onoga što su već dale, te bi na suptilan način umanjilo njihov nezaobilazni doprinos.⁷⁵

Isus se predstavlja kao Zaručnik zajednice koja slavi euharistiju, po liku muškarca koji joj predsjedava kao znak jedinoga Svećenika. Taj dijalog između Zaručnika i zaručnice koji se uzdiže u adoraciju te posvećuje zajednicu ne bi se smio zatvoriti u parcijalna poimanja moći u Crkvi. Jer, Gospodin je želio iskazati svoju moć i svoju ljubav preko dvaju ljudskih lica: preko lica svojeg božanskog Sina koji je postao čovjekom i preko lica stvorenja koje je žena, Marija. Žene daju svoj doprinos Crkvi na vlastiti način tako što produljuju snagu i nježnost Marije, Majke. Na taj se način ne ograničavamo na funkcionalnu postavku, nego ulazimo u intimnu narav Crkve. Tako korjenito razumijemo zašto se bez žena ona urušava, kao što bi se u komade razbile mnoge zajednice u Amazoniji da nije bilo žena da ih podržavaju, da ih pridižu i da se za

⁷³ Usp. Querida Amazonia - ljubljena Amazonia, poslijesinodska apostolska pobudnica Pape Franje, 28. ožujka 2020. Dostupno na: <https://www.glas-koncila.hr/querida-amazonia-ljubljena-amazonia-poslijesinodska-pobudnica-pape-franje-5-nadici-sporna-rjesenja/> (28. 8. 2020.)

⁷⁴ Usp. *isto*

⁷⁵ Usp. *isto*

njih brinu. To pokazuje koja je njihova tipična moć.⁷⁶ Papa ističe da su danas zajednice izložene novim rizicima, te da je zbog toga potrebno promicati nove ženske službe i karizme.⁷⁷

4. Liturgijske službe žena danas

Neposredno nakon Drugog vatikanskog sabora nije se ostavljalo prostora za službu žena kod oltara. U *Instrukciji za pravilno provođenje konstitucije o svetoj liturgiji Liturgicae instaurationes* od 5. rujna 1970. godine u br. 7 kaže se: „Prema liturgijskim normama predanih Crkvi zabranjuje se ženama posluživati svećenika za oltarom u crkvama, katedralama, samostanima, zavodima i ženskim institutima.“⁷⁸ Ženama dolikuje: navijestiti čitanja, osim evanđelja. Biskupske konferencije mogu odrediti prikladno mjesto odakle žene mogu navijestiti Božju riječ, navijestiti nakane molitve vjernika, bogoslužni skup moderirati pjevanjem orguljama ili drugim dopuštenim instrumentima; čitati poticaje koje vjernicima pomažu da bolje razumiju obred, prikupljati darove... Dakle, smatralo se neprikladnim da žena bude uz svećenika za oltarom. Žene nisu smjele čitati na ambonu, nego na nekom prikladnom mjestu. Danas uviđamo da je kod navještenja naglasak na naviještenoj riječi, a ne na čitaču. Sama narav Božje riječi zahtijeva da se navješćuje s jednog od „dvaju stolova“, to jest stola riječi, a to je ambon, bez obzira radilo se o odlomku iz poslanice ili iz evanđelja. Kasnije, u instrukciji *Immensae caritatis* Kongregacija za bogoštovlje od 29. siječnja 1973. godine dopušta ženama da budu izvanredni djelitelji pričesti. Kongregacija za sakramente i bogoštovlje (*Inestimabile donum*) će reći da ženama nije dopušteno preuzeti službu akolite ili poslužitelja kod oltara. Prema toj odredbi, žene ne mogu biti ni ministrantice, a mogu biti izvanredni djelitelji pričesti! Promjene su došle s novim Zakonikom kanonskog prava iz 1983. godine. Budući da se izraz *fidelis* upotrebljava bez obzira na spol, trebalo je čekati izjavu predsjednika komisije za interpretaciju Zakonika, nadbiskupa Castilla Lare da razriješi svaku sumnju: „Što se tiče razlikovanja muškarca i

⁷⁶ Usp. Querida Amazonia - ljubljena Amazonia, poslijesinodska apostolska pobudnica Pape Franje, 28. ožujka 2020. Dostupno na: [https://www.glas-koncila.hr/querida-amazonia-ljubljena-amazonia-poslijesinodska-pobudnica-pape-franje-5-nadici-sporna-rjesenja/\(28. 8. 2020.\)](https://www.glas-koncila.hr/querida-amazonia-ljubljena-amazonia-poslijesinodska-pobudnica-pape-franje-5-nadici-sporna-rjesenja/(28. 8. 2020.))

⁷⁷ Usp. *isto*

⁷⁸ Navedeno prema: Z. PAŽIN, *Nav. dj.*, 266.

žena na crkvenom području, s izuzetkom reda i institucionalnih službi, nema razlike između muškaraca i drugog spola.⁷⁹

Kongregacija za nauk vjere uputila je, glede mogućnosti da žene poslužuju kod oltara, Okružnicu predsjednicima biskupskim konferencijama u kojoj daje autentično tumačenje nekih kanona Zakonika kanonskog prava, koju potpisuje prefekt, Antonio Maria Jevierre Ortas koji kaže da laici mogu na temelju privremene odluke vršiti službu čitača u bogoslužnim činima gdje bi potreba Crkve to savjetovala, ako nema službenika, mogu i laici, iako nisu čitači ili akolite, preuzeti neke njihove službe, obavljati službu riječi, predvoditi u bogoslužnim molitvama, krstiti i dijeliti svetu pričest prema pravnim propisima.⁸⁰

Papinsko vijeće za autentično tumačenje zakonika razmotrilo je sljedeću nejasnoću. Naime, postavlja se pitanje može li se među liturgijske čine koje prema kanonu 230 mogu vršiti laici, muževi i žene, ubrajati i služba oltara? Odgovor je bio potvrđan, prema instrukcijama koje će dati Apostolska Stolica. Nadalje, ako u nekoj biskupiji, na temelju kanona 230, biskup bude dopustio da zbog posebnih razloga službu oltara vrše i žene, to treba valjano protumačiti vjernicima u svjetlu citirane odredbe podsjećajući da ova norma već ima široku primjenu u činjenici da žene puno puta vrše službu čitača u bogoslužju, te da mogu biti pozvane da dijele svetu pričest kao izvanredni djelatnici euharistije i vršiti druge službe predviđene u kanonu 230. Treba biti jasno da se rečene liturgijske službe laika vrše *ex temporanea deputatione* (na temelju privremene odredbe) prema sudu biskupa, bez ikakvog prava da ih se vrši od strane laika, bili oni muškarci ili žene.⁸¹

Spomenimo kao zanimljivosti da je dekretom od 6. siječnja 2016. dopušteno svećenicima na Veliki četvrtak prati noge ne više samo „izabranim muževima“, nego „izabranima iz naroda Božjeg“, što naravno podrazumijeva i muževe i žene.⁸²

⁷⁹ Usp. Z. PAŽIN, *Nav. dj.*, 267.

⁸⁰ Usp. *isto*, 267-268.

⁸¹ *Isto*, 268-269.

⁸² Usp. KONGREGACIJA ZA BOGOSLUŽJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, „*Dekret o obredu pranja nogu od 21. 1. 2016.*“ Dostupno na: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2016/01/21/0041/00086.html> (25. 9. 2020.).

Zaključak

Vidjeli smo kako žena u Starom zavjetu nema jednaka prava kao muškarac te joj se samim time zabranjuje pristup službenom bogoštovlju. Ona je mogla samo slušati, odvojeno od muškarca, u vlastitim prostorijama određenim samo za žene. U religioznim, hramskim i sinagogalnim funkcijama nisu bile ravnopravne sa muškarcima.

Ovisnost žena o muškarcima se koji puta pogrešno tumači. U židovstvu, ta ovisnost je ženi jamčila sigurnost, zaštitu i skrovitost. Različitost muškarca i žene ne znači neravnopravnost. Svatko od njih ima svoje različite dužnosti u kojima se upotunjavaju. U židovstvu se nalaže da je muškarac trebao voljeti ženu kao sebe, a cijeliti je više od sebe. U Novom zavjetu će doći do promjene kada će Isus vratiti ravnopravnost žene u odnosu na muškarca, te će njega obvezati na vjernost njegovoj ženi (Mt 19, 4-9). Žena će postati službenica, apostol, prenositeljica Božje riječi. Žene će zajedno s Isusovom majkom Marijom tvoriti jeruzalemsku jezgru kršćanske prazajednice. Ovdje se još postavlja pitanje je li moguće zamisliti ženski đakonat u Crkvi kao jedan novi oblik služenja? Đakonat žena u prvim stoljećima Crkve je bio priznat, no ovdje se ne misli o svetom redu đakonata kakvim ga se danas razumije. Žene su se brinule za starije, bolesne, umiruće, no to se tada smatralo prikladnijom službom za žene. Danas je uloga žena u Crkvi jednaka kao i uloga muškarca, nezamjenjiva i nenadomjestiva.

Đakonska služba, kao služba pomaganja i upravljanja, zalaže se i očituje u bogoslužju. Tu se đakon pojavljuje kao vezni član između oltara i puka. Uključivanje žena u đakonske dimenzije te službe mogao bi biti znak da su potrebne sve ljudske snage da se ta mogućnost jasnije očituje. Sigurno je, dakle, da je služba đakonisa bila barem neko vrijeme legitimna služba u Crkvi. Ona je označena pojmovima *mysterion* (na Istoku) i *ordo* (na Zapadu), što bi prema nekima moglo upućivati i na sakramentalni kontekst. Mnoge nove službe u Crkvi već sadrže elemente službe đakonata žena. No, dokumenti crkvenog učiteljstva jasno daju do znanja da je svećeničko ređenje namijenjeno samo muškarcima, te Crkva ni na koji način nema ovlasti podijeliti ženama svećeničko ređenje, a u tome se kontekstu vidi i đakonsko ređenje.

Prema važećem ustrojstvu, žene ne mogu biti postavljene u službu lektora ili akolite, ali mogu vršiti službu čitača i izvanrednog djelitelja pričesti. Jednako je tako otvorena mogućnost sudjelovanja žena u drugim liturgijskim službama, kao što su vođenje liturgijskog pjevanja, tumačenje obreda, sakristanske službe i slično.

Bibliografija

Crkveni dokumenti:

1. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine, (Dokumenti 91), KS, Zagreb, 2008.
2. KONGREGACIJA ZA BOGOSLUŽJE I DISCIPLINU SAKRAMENATA, *Dekret o obredu pranja nogu od 21. 1. 2016.* Dostupno na: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2016/01/21/0041/00086.html> (25. 9. 2020.).
3. PAPA FRANCESCO, *Querida Amazonia. Esortazione apostolica post-sinodale*, Libreria editrice Vaticana, 2020. Pobudnica „Querida Amazonia. Dostupno na: <https://www.bitno.net/academicus/teologija/pobudnica-querida-amazonia-poziv-pape-franje-na-zakapanje-rovova/> (28. 8. 2020.) Usp. talijansko izdanje: PAPA FRANCESCO, *Querida amazonia. Esortazione apostolica post-sinodale*, Libreria editrice vaticana, 2020.

Knjige:

1. BOŽIĆEVIĆ, Edicije, *Židovstvo – Povijest i religija*, Biblioteka Ključ nebeski, Zagreb, 2010.
2. CRVENKA, Mario, *Žene u Bibliji*, Teovizija, Zagreb, 2015.
3. DA-DON, Kotel, *Židovstvo – Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2004.
4. MORRIS, Leon, *Novozavjetni komentari; Tumačenje Prve Pavlove poslanice Korinćanima*, DV, Novi Sad, 1984.
5. PAŽIN, Zvonko, *Liturgijska sakramentologija*, Biblioteka Diacovensia, Đakovo, 2018.
6. JURIČ, Stipe, *Ženska ljepota - najjača ljudska želja*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2012.
7. VOLAREVIĆ, Marijo, *Žena u obitelji, društvu i Crkvi*, Zagreb, 2018.

Leksikoni:

1. *Hramska prostitucija*, Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1997.
2. *Kulturna prostitucija*, Praktični biblijski leksikon, KS, Zagreb, 1997.

Članci:

1. ANIĆ, Rebeka, Filozofsko-teološke postavke Ivana Pavla II. o dostojanstvu i pozivu žene, u: I. SABOTIČ, Ž. TANJIĆ, G. ČRPIĆ (prir.), *Ivan Pavao II. Poslanje i djelovanje*, Zbornik radova sa simpozija održanog u Zagrebu 24. lipnja 2005. godine, Zagreb, 2007., 149-168.
2. BURIĆ, Josip, Život i običaji Svete zemlje u Isusovo vrijeme, *Crkva u svijetu*, Split, 1998.
3. ČIČKOVIĆ, Biljana, Žene i matrijarhat u Starom zavjetu, u: *Vjesnik Đakovačko-Osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, 136(2008), br. 6, str. 564.-568.
4. DUGANDŽIĆ, Ivan, Žena u Bibliji, u: *Zbornik radova: Žena-Majka, čuvarica života i povijest*, Mostar, 1995.
5. GRUENFELDER, Anna-Maria, Mulieris dignitatem - dokument koji stvara dvojbe, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 44(1989.)3-4, 294-307.
6. JUROŠ, Jasmina, Sveti Pavao i žene, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 66(2011.), br. 1, str. 107-118.
7. KOMADINA, Ante, Dostojanstvo i poslanje žene u Crkvi, u: *Zbornik radova: Žena-Majka, čuvarica života i povijest*, Mostar, 1995.
8. MATELJAN, Ante, ŠKAREC, Terezija Tea, Đakonat i đakonise – Povijest i budućnost đakonata žena u Crkvi, u: *Služba Božja: liturgijsko – pastoralna revija*, 50(2010), br. 1.
9. ZOVKIĆ, Mato, *Poslužitelj Krista Isusa među poganima – Egzegetsko-teološke studije o Pavlu*, Sarajevo, 2008.